

SPREJEMLJIVOST V ROMANU *SNEG*

MARJANE MOŠKRIČ

MIRA KRAJNC IVIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
mira.krajnc@um.si

Prispevek obravnava sprejemljivost v mladinskem distopičnem romanu *Sneg* Marjane Moškrič. Kot primarna zunajbesedilna značilnost funkcionalnosti ni lastnost ubesedenega samega, temveč je odvisna od naslovnikove interpretacije, ki jo usmerjajo njegovo védenje in cilji, komunikacijski položaj ter medosebno in družbeno razmerje med udeleženci konkretne interakcije. Kvalitativna analiza petih izbranih odlomkov povezuje besediloslovni, jezikovnopragmatični, konverzacijski in diskurzni pristop. Pokazala je, da vsebinsko nestrinjanje še ne pomeni nesprejemljivosti; ta se pokaže, ko naslovnik sogovorčeve replike ne sprejme kot relevantne, torej izreka ne potrdi v funkciji, v kateri mu je bil ponujen. V pogovorih med vrstniki in zaščitniško naravnanim asimetričnem razmerju nestrinjanje, preusmerjanje teme ter izigravanje sodelovalnega načela ali navidezno neupoštevanje vljudnostnega načel ne preprečujejo nadaljevanja pogovora. V hierarhičnem družinskem ali institucionalno represivnem razmerju pa zavračanje ubesedenega kot relevantnega omeji ali prekine komunikacijo. Roman tako skozi dialoge soustvarja podobo distopičnega družbenega reda.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.pef.3.2026.9](https://doi.org/10.18690/um.pef.3.2026.9)

ISBN
978-961-299-180-7

Ključne besede:
merila besedilnosti,
sprejemljivost,
komunikacijska načela,
sosledni pari,
fikijski dialog,
distopični mladinski
roman

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.pef.3.2026.9](https://doi.org/10.18690/um.pef.3.2026.9)

ISBN
978-961-299-180-7

Keywords:
criteria of textuality,
acceptability,
communicative principles,
adjacency pairs,
fictional dialogue,
young adult dystopian novel

ACCEPTABILITY IN MARJANA MOŠKRIČ'S NOVEL *SNEG*

MIRA KRAJNC IVIČ

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
mira.krajnc@um.si

The article examines acceptability in Marjana Moškrič's young adult dystopian novel *Sneg*. As a primary text-external feature of functionality, acceptability depends on the addressee's interpretation, shaped by their knowledge and goals, the communicative situation, and the relationship between the participants. A qualitative analysis of five excerpts combines text-linguistic, pragmatic, conversation-analytic, and discourse-analytical approaches. The analysis shows that disagreement over content does not in itself entail unacceptability; this arises when the addressee does not accept the interlocutor's turn as relevant and thus fails to ratify the utterance in the function in which it was offered. In peer and protectively oriented asymmetric relationships, disagreement, topic shifts, the flouting of cooperative maxims, or apparent non-observance of politeness do not prevent the conversation from continuing. In hierarchical family or institutionally repressive relationships, rejecting what is verbalised as relevant restricts or terminates communication. Through its dialogues, the novel thus contributes to the construction of a dystopian social order.

University of Maribor Press

1 Uvod

Roman *Sneg* Marjane Moškrič je družbeno kritično mladinsko leposlovno besedilo. Povezuje prvine distopičnega romana, ekokritike in pripovedi o odrasčanju. Dogajanje je umeščeno v domišljjski, znotrajbesedilni svet Ledine, v središču pa so mladostniki Edo, Oskar in Jara, ki osebnostno rastejo in se soočajo z represivnim družbenim redom. Ta določa, katera (jezikovna) ravnanja so družbeno sprejemljiva. Z vidika besediloslovja pa je sprejemljivost primarna zunajbesedilna značilnost funkcionalnosti, odvisna od naslovnikove interpretacije, na katero vplivajo njegov odnos do ubesedenega in do konkretnega komunikacijskega položaja ter do družbenih in kulturnih konvencij. Lahko se kaže v organizaciji soslednih parov in širše v zaporedju replik, skozi komunikacijska razmerja med znotrajbesedilnimi udeleženci in v (ne)upoštevanju komunikacijskih načel. Podoba distopičnega družbenega reda se v romanu tako soustvarja tudi skozi dialoge.

Fikcijski dialog ni nepopolni posnetek spontane govorjene komunikacije, ampak avtorsko oblikovana predstavitev komunikacijskih dogodkov in tako samostojen vir besedilne, pragmatične in diskurzne analize (Jucker 2015: 63–64). Posamezne jezikovne in nejezikovne izbire niso pomembne zaradi svoje podobnosti z dejanskim govorom, temveč zaradi funkcije, ki jo opravljajo v umetnostnem besedilu. Dialog in njegova organizacija sta sestavni del ustvarjanja romanesknega sveta in sodelujeta pri vzpostavljanju razmerij med znotrajbesedilnimi udeleženci, pri vzpostavljanju njihovih družbenih položajev in pri možnostih komunikacijskega delovanja.

1.1 Sprejemljivost kot naslovnikovo ovrednotenje ubesedenega v komunikacijskem dogodku

Sprejemljivost je uvodoma predstavljena po van Dijk (1977), sledi njena opredelitev po Beaugrandu in Dresslerju (1992), nazadnje pa še v razmerju do drugih meril besedilnosti po komplementarnem modelu opredeljevanja besedila (Gansel in Jürgens 2007).

Van Dijk (1977: 39–62) zavrača poenostavljeno enačenje slovnične pravilnosti s sprejemljivostjo, saj je tudi slovnično pravilen izrek lahko v konkretnem komunikacijskem stiku nesprejemljiv. Sprejemljivost ubesedenega je treba pojasniti relativno glede na strukturo verbalnega in neverbalnega konteksta. To pomeni, da je sprejemljivost posamezne replike odvisna od predhodne replike: strukturne in

vsebinske informacije iz prejšnjega izreka so nujne za interpretacijo in s tem za sprejemljivost naslednjega izreka. Sprejemljivost besede, besedne zveze, stavka, izreka ali govornega dejanja oz. diskurza po njegovem ni odvisna le od linearno predhodnih elementov, temveč tudi od širše hierarhične strukture. Van Dijk poudari, da je dejanska sprejemljivost ubesedenega odvisna od funkcije v diskurzu kot celoti, sprejemljivost diskurza pa tudi od njegove pragmatične funkcije v interakciji. Po njegovem mnenju naslovnik sprejetja izreka navadno ne izrazi neposredno, temveč se to kaže implicitno v nadaljevanju komunikacije, medtem ko se nesprejemanje praviloma izrazi bolj neposredno. Naslednja replika tako razkriva, kako je naslovnik razumel predhodni izrek in ali ga je sprejel kot relevantno govorno dejanje. Sprejemljivost je po van Dijk hkrati povezana z možnostjo, da se posamezni prispevek smiselno vključi v koherentno celoto, ki se oblikuje z inferencami, predpostavkami, znanjem o svetu in makrostrukturo diskurza.

Beaugrande in Dressler (1992: 16, 96–100) izhajata iz van Dijkovega razumevanja sprejemljivosti. Kot konstitutivno merilo besedilnosti se nanaša na naslovnikovo pripravljenost, da ubesedeno prepozna kot smiselno in zanj koristno ali relevantno. Naslovnikova pripravljenost potrjuje, da naslovnik ni razumljen kot pasivni prejemnik vnaprej danega smisla, temveč s pričakovanji, z inferencami, znanjem in s poznavanjem komunikacijskih konvencij (npr. besedilna vrsta, družbeno-kulturni kontekst) dejavno sodeluje pri tvorjenju smisla. Sprejemljivost je zato odvisna tudi od tega, ali naslovnik v ubesedenem prepozna tvorčev komunikacijski namen in ga glede na svoje cilje in želje ter glede na dani položaj oceni kot relevantnega oz. uporabnega. To pomeni, da morebitne nepopolnosti, odkloni ali manjša neskladja ne povzročijo nujno nesprejemljivosti, če si jih lahko naslovnik smiselno pojasni in vključi v razumevanje celote. Vendar pa omejena sprejemljivost lahko oteži komunikacijo (Beaugrande in Dressler 1992: 16). Če je sprejemljivost ubesedenega za naslovnika vprašljiva, kljub temu da prepozna tvorčevo komunikacijsko namero, ki je jasno izražena, lahko pride do »pomanjkanja volje za sodelovanje« (p. t.). Avtorja ugotavljata, da se naslovnik pusti lažje prepričati, če je na njem, da ob ubesedenem pripozna še prirazumljeno.

Beaugrande in Dressler (1992: 18) merila besedilnosti uvrščata med konstitutivna načela, ki naj jih izpolnjuje jezikovni in komunikacijski pojav, da lahko govorimo o besedilu. V nasprotju s tem Spitzmüller in Warnke (2011: 22) opozarjata, da enotna opredelitev besedila zaradi svoje nujne selektivnosti in reduktivnosti izključuje posamezne razsežnosti fenomena besedila ter s tem tudi možnosti njegovega

raziskovanja. Meril besedilnosti zato ne razumeta le kot pogoje za binarno odločanje, ali je neka jezikovna pojavitev besedilo, ampak tudi kot različne, medsebojno dopolnjujoče se vidike opazovanja besedila. Mednje sodijo slovnični, semantični, pragmatični in besedilnovrstni vidik, dodano še materialnost in medijskost. Poleg tega Gansel in Jürgens (2007: 49–51) na novo formirata temeljna merila besedilnosti. Poleg materialnosti in medijskosti so merila besedilnosti še funkcionalnost (pragmatični vidik), celostnost (slovnični in semantični vidik) in medbesedilnost (besedilnovrstni vidik). Sprejemljivost sodi skupaj z družbeno institucionalnostjo, situacijskostjo, namernostjo in informativnostjo med primarne zunajbesedilne značilnosti funkcionalnosti, medtem ko se celostnost kaže v znotrajbesedilnih značilnostih, zlasti kohezivnosti, koherentnosti in tematskosti (Krajnc Ivič 2015: 274 po Gansel in Jürgens 2007: 49–51). Ker je sprejemljivost vezana na naslovnika in njegov komunikacijski položaj, je podvržena subjektivnosti, kar dodatno potrjuje Spitzmüllerjevo in Warnkino stališče, da merila ne gre jemati binarno, ampak kot vidike opazovanja besedila.

Po Sulikowskem (2015: 323–342) sprejemljivost v umetnostnem besedilu vključuje tudi kulturne in vrednostne razsežnosti, saj lahko tovrstno besedilo presega ustaljena pričakovanja ter preizkuša meje jezikovno-komunikacijsko, družbeno, svetovnonazorsko in moralno sprejemljivega. Omenjeni avtor pri tovrstnem besedilu razlikuje med zunajbesedilnim naslovnikom, ki kot bralec sprejema umetnostno besedilo, in znotrajbesedilnimi naslovniki, ki se v komunikacijskih dogodkih odzivajo na ubesedeno drugih znotrajbesedilnih udeležencev. Prispevek se osredinja na drugo raven razumevanja sprejemljivosti v umetnostnem besedilu.

1.2 Komunikacijska načela: menjavanje udeležencev v udeleženskih vlogah, sodelovanje in vprašanje vljudnosti

Komunikacijska načela (sodelovalno, vljudnostno načelo in načelo menjavanja udeležencev v udeleženskih vlogah) so pragmatične, družbene in interakcijske smernice, po katerih tvorec ubesedi svoj prispevek glede na zahteve komunikacijskega stika in namere, ki jo želi uresničiti. Z vidika naslovnika ustvarjajo pričakovanja, ki usmerjajo interpretacijo ubesedenega. V tem smislu so komunikacijska načela del udeleženčevega mentalnega sveta, obenem pa so vpeta v fizični in družbeni svet konkretne komunikacijske interakcije. Zato jih je mogoče razumeti tudi kot družbeno oblikovane dogovore o pričakovanem poteku komunikacijske interakcije.

Za analizo sprejemljivosti je poleg sodelovalnega in vljudnostnega načela pomembno načelo menjavanja udeležencev v udeleženskih vlogah.¹ To načelo soorganizira zaporedje replik in določa mesta, na katerih je mogoče prevzeti besedo. Prehodi med replikami oziroma menjavanja med udeleženskimi vlogami se praviloma dogajajo na mestih možnega zaključka trenutne replike, v kateri trenutni govorec določi naslednjega govorca bodisi z neposrednim poimenovanjem bodisi z vsebino, lahko pa z govorom nadaljuje sam. Zaradi tega pogovarjanje deluje kot zaporedje medsebojno povezanih prispevkov posameznih udeležencev, npr. vprašanje sledi odgovor. Omenjeno zaporedje predstavlja osnovni sosledni par oz. zaporedje dveh replik (izrekov) dveh različnih govorcev, v katerem je prva motivacijska ali spodbudna in druga reakcijska oz. odzivna. S tem prvi del vzpostavi pričakovanja glede drugega dela. Značilni primeri soslednih parov so npr. pozdrav – odzdrav, ponudba – sprejetje ali zavrnitev, prošnja – izpolnitev ali zavrnitev, zahteva – sprejem ali zavrnitev zahteve. Sosledni pari imajo pragmatično in organizacijsko vlogo, prvi del para namreč naslovnika zavezuje k odzivu, drugi del pa pokaže, ali so izpolnjena tvorčeva pričakovanja, tj. ali naslovnik sprejme, kar tvorec vpelje kot temo, namero oz. smer pogovarjanja. Če je tvorčeva smer deloma ali v celoti zavrnjena, je naslovnikova odzivna replika lahko nepričakovana in/ali nezaželen, npr. naslovnik se na vprašanje odzove z novim vprašanjem, zato v takih primerih pride do pragmatične in družbene napetosti med udeležencema. Nezaželeni in nepričakovani drugi deli soslednega para so zato pogosto ublaženi, pojasnjeni ali posredno ubesedeni.

Pri tem tvorec (ne)upoštevata sodelovalno oz. vljudnostno načelo.² Prvo, sodelovalno načelo kot temeljno komunikacijsko načelo (Leech 1991: 7–8; Beaugrande, Dressler 1992: 87–90; Levinson 1994: 104–120) predpostavlja, da tvorec svoj prispevek tvori skladno s trenutno namero in smerjo interakcije, naslovnik pa posledično pri interpretaciji to tudi predvideva (Grice 1989), in sicer v smislu količine in verodostojnosti informacij, njihove relevantnosti in urejenosti, jasnosti, jedrnatosti ter nedvoumnosti ubeseditve. A to ni nujno, zato Grice (1989) kot načine neupoštevanja SN razlikuje tiho kršitev, ki lahko vodi v zavajanje, zavesten izstop, konflikt med maksimami ter očitno kršenje oz. izigravanje. Samo neupoštevanje maksime ne povzroči nujno prekinitve komuniciranja ali odprave predpostavke sodelovalnosti. Naslovnik namreč lahko še vedno predvideva tvorčevo

¹ Povzeto po Sacks, Schegloff, Jefferson 1974, Stubbs 1983, Schiffrin 1995, Stenström 1996, Krajnc Ivič 2009: 56–78, Krajnc Ivič 2013.

² V nadaljevanju SN za sodelovalno načelo in VN za vljudnostno oz. za vljudnostne strategije.

sodelovalnost in poskuša navidezno neustrezen prispevek interpretirati s sklepanjem o smislu ubesedenega na osnovi sobesedila, komunikacijskega položaja in skupnega védenja (konverzacijska implikatura). V izhodišču za tovrstno tvorčevo ravnanje je lahko, tako Leech (1991) VN, to je prizadevanje po zmanjšanju učinka izrazov, ki bi bili za naslovnika neugodni, in po povečanju učinka tistih, ki utrjujejo medosebno skladnost. S tem po Leechu vljudnost uravnava medosebna razmerja v komunikaciji. Brown in Levinson (1987) pa v ospredje postavita vprašanje, kako udeleženci z jezikovnimi izbirami varujejo svojo in sogovorčevo celostno podobo, ki jo posameznik uveljavlja in želi ohraniti v interakciji. Razlikujeta med pozitivno in negativno celostno podobo. Prva je povezana z željo po sprejetosti, potrditvi in vključenosti, negativna pa z željo po svobodi delovanja in ohranjanju lastne avtonomije. Pozitivna vljudnost poudarja bližino, solidarnost, skupnost, odobravanje in soglasje ter se lahko uresničuje s strategijami, kot so nagovori, vzdevki, skupni sociolekt, izražanje razumevanja, poudarjanje skupnih ciljev ali zmanjševanje nesoglasja. Negativna vljudnost pa varuje sogovorčevo avtonomijo in se kaže v posrednosti, opravičevanju, v rabi pogojnika, v zmanjševanju vsiljivosti in poudarjanju možnosti zavrnitve. Vljudnost tako ni le lastnost posameznega izreka, ampak način uravnavanja medosebnih razmerij skozi zaporedje replik in potek komunikacijskega dogodka.

Navedena načela niso ločene ravni analize, temveč se v komunikacijskem dogodku medsebojno prepletajo: menjavanje udeležencev določa, kdo in kdaj lahko govori, sosledni pari vzpostavljajo pričakovanja glede odzivov, sodelovalno načelo usmerja interpretacijo izrečenega, zamolčanega in prirazumljenega, vljudnostno načelo pa uravnava način ubeseditve glede na medosebna razmerja, družbeno razdaljo, moč, solidarnost in morebitno ogrožanje celostne podobe udeležencev.

2 Metode

Kvalitativna analiza se osredinja na pet ciljno izbranih komunikacijskih dogodkov, ki prikazujejo različna družbena razmerja in razmerja moči v znotrajbesedilnem svetu. Podprta je s kratkim teoretičnim vpogledom v besediloslovni vidik opredelitve sprejemljivosti, v pragmatično razumevanje komunikacijskih načel in z vpogledom v organizacijo replik in soslednih parov po konverzacijski analizi.

V ospredju analize je vprašanje, kako roman skozi dialoge med znotrajbesedilnimi udeleženci soustvarja podobo distopičnega družbenega reda. To sintezno vprašanje dopolnjujeta analitični vprašanji, ki preverjata, kako se naslovnikovo sprejemanje ubesedenega kaže v prevzemanju replik, oblikovanju soslednih parov in v upoštevanju oziroma neupoštevanju sodelovalnega in vljudnostnega načela ter kako razmerje moči med znotrajbesedilnimi udeleženci vpliva na naslovnikovo sprejemanje ubesedenega.

3 **Gradivo: distopični mladinski roman *Sneg* Marjane Moškrič**

Predmet analize je izvirni slovenski mladinski roman *Sneg* Marjane Moškrič. Delo je prejelo nagrado večernica 2024, nagrado za najboljše izvirno slovensko otroško ali mladinsko literarno delo preteklega leta in tudi Levstikovo nagrado za izvirno leposlovno delo.

Obravnavani roman ima izrazito družbenokritično razsežnost, saj povezuje prvine distopičnega romana, ekokritike in pripovedi o odrasčanju. Tematizira torej zorenje mladostnikov v okoliščinah, v katerih njihovega položaja ne določajo le osebne stiske, temveč tudi družbeni red, zaznamovan z nadzorom, razslojenostjo, razkrojem skupnosti in omejevanjem drugačnosti. Dogajanje je umeščeno v domišljjski znotrajbesedilni svet Ledine, ki ga zaznamujejo urbanizacija, širjenje betonskih površin, tehnološki nadzor in postopno izrinjanje narave iz vsakdanjega življenja.

Znotrajbesedilni družbeni svet je tesno povezan s fizičnim. Red vzdržujejo droni in nasilni varuhi, zato so možnosti gibanja, govora, pripadnosti in medsebojnega zaupanja neenakomerno razporejene. Družbena ureditev določa, kdo lahko nastopa kot legitimen udeleženec skupnosti, komu se verjame ter katere oblike vedenja, vednosti in identitete so sprejete, zavrnjene ali sankcionirane. Distopični red ni oblikovan le s prikazom institucij, nadzora in nasilja, temveč tudi skozi komunikacijska razmerja med znotrajbesedilnimi udeleženci.

Osrednji znotrajbesedilni udeleženci so mladostniki Edo, Oskar in Jara, ki prihajajo iz različnih življenjskih okolij, z različnimi travmatičnimi izkušnjami, strahovi in skrivnostmi. Njihova srečanja postopoma razkrivajo skupno preteklost, hkrati pa jih soočajo z lastnimi tiskami in pritiski družbenega okolja. Njihova medsebojna razmerja in razmerja z drugimi znotrajbesedilnimi udeleženci se vzpostavljajo tudi skozi dialoge, saj je fikcijski dialog avtorsko oblikovana reprezentacija

komunikacijskih dogodkov, njegova organizacija pa sodeluje pri oblikovanju smisla, odnosov med udeleženci in pri oblikovanju podobe znotrajbesedilnega sveta (Jucker 2015: 63–64).

3.1 Nekatere prvine distopičnega mladinskega romana

Distopični mladinski roman povezuje prvine mladinske književnosti, fantastike in družbenokritičnega diskurza. V sodobni slovenski mladinski književnosti Blažič (2010) motive utopije, antiutopije in distopije razume kot literarno ubeseditev družbenih, kulturnih in zgodovinskih okoliščin, Haramija (2022: 102) pa antiutopijo oz. distopijo uvršča med vzorce negativne fantastike. V distopičnem mladinskem romanu je mladostnikovo odraščanje umeščeno v represivni, krizni ali razkrojeni družbeni svet, kar razvojno pripoved povezuje z družbeno, tehnološko in ekološko kritiko. Okoljska tematika ni le ozadje dogajanja, saj lahko uničevanje narave, njeno tehnološko obvladovanje ali izrinjanje iz vsakdanjega življenja postanejo sestavni del širšega družbenega reda, ki nadzoruje tudi človeka (Dror 2014: 41–42), s čimer ti romani odraščanje povezujejo s posameznikovim odnosom do skupnosti in do narave. Vendar pa prikaz represivnega sveta praviloma ne izključuje možnosti spremembe, ki se lahko kaže v medsebojni pomoči, alternativnih skupnostih, odporu ali zamišljanju drugačne prihodnosti (Borovnica 2016: 65–66; Dror 2014: 42), torej v prisotnosti upanja.

4 Analiza sprejemljivosti v izbranih odlomkih romana *Sneg*

Predmet podrobne analize je pet izbranih odlomkov obravnavanega romana. Ti odlomki predstavljajo pet različnih družbenih razmerij in hkrati razmerij družbeno dane (ne)moči med znotrajbesedilnimi udeleženci komunikacijskega dogodka. Gre za komunikacijo med a) vrstniki, kjer se odnos med znotrajbesedilnimi udeleženci šele vzpostavlja (3.1) oz. v katerem sta udeleženca skorajda člana širše družinske skupnosti (3.2), b) med družinskim članom oz. pomembnim odraslim ter mladostnikom (3.3 in 3.4), in c) med varuhi kot predstavniki vladajočih represivnih institucij in mladostnikom iz Zaplate (3.5). Odlomki omogočajo primerjavo naslovnikovega odzivanja na sogovorčev prispevek glede na različna razmerja znotrajbesedilnega družbenega sveta in glede na dane možnosti odzivanja. Sprejemljivost se kaže v prevzemanju replik, oblikovanju soslednih parov in širših zaporedij replik, (ne)upoštevanju sodelovalnega in vljudnostnega načela.

4.1 Analiza prvega odlomka: Tkalnica sanj

Odlomek je del poglavja z naslovom *Zbliževanje*. Razmerje med Edom in Oskarjem je že vzpostavljeno, pogovor v Tkalnici sanj ga pogloblja z odpiranjem osebnih in družbeno občutljivih tem.

Nekaj časa sta delala in molčala, potem pa je Oskar spet začel. »Tvoja šola. Zakaj se nisi kam vpisal? Si ne želiš, da bi kaj postal?« »Kaj ti ni jasno? Nam iz Zaplate ni namenjeno, da bi kaj postali. Čim prej se sprijazniš s tem, bolje je. Mi smo smetarji in pomožna delovna sila. Mi smo tasmrdeči in taumazani. Ščurki. Podgane. Golazen. Mrčes. Se ti zdi to slabo? Gledaš na take z viška?« »Za kakšnega me pa imaš? Hotel sem ti samo reči, glede na to, da te zanimajo knjige in se mi niti ne zdiš zabit,« mu je pomežiknil. »O, kakšna čast!« ga je prekinil Edo. »No, resno, kaj bi bil, če bi lahko bil?« »Pa ti?« mu je Edo vrnil vprašanje. »Ne vem, nekaj s slikanjem. Ali veš, da je Zoran slikar? Ampak ne slika več, mogoče na skrivaj. Včasih je bil špica med ilustratorji. Veliko me je naučil in še vedno me uči. Mogoče bi delal stripe, pravzaprav jih že delam. Enkrat ti bom kaj pokazal, čeprav najbrž o tem lahko samo sanjam. Zdaj pa ti povej, si kdaj sanjaril, kaj bi rad postal?« »Pojma nimam,« mu je Edo iskreno odgovoril. O tem res ni nikoli premišljeval. »Sprosti se, stari! Odklopi se in pomisli. Gotovo imaš kakšne želje in veš, kaj pravijo: če si kaj zelo želiš, se ti želje uresničujejo. Sanj ti ne more noben vzeti.« »Si ti nekakšen terapevt, ali kaj?« ga je zbadel Edo. »Sem dober, kaj? Marsikaj izbežam iz ljudi,« se je važil. »Mogoče bi bil nekaj z drevesi,« ga je nenadoma prešinilo. »Kaj?!« se je zdrznil Oskar. Videti je bil, kot da ga je zadela strela. »Tudi za drevesa je treba skrbeti, jih saditi in kaj vem, kaj še. Mogoče kje rabijo zdravnika, takega za drevesa,« je napletal Edo. »Špica, stari!« je bil navdušen Oskar. »Od kod ti to?« (Moškrič 2023: 84–85)

Edo in Oskar se med pogovorom, čeprav prihajata iz različnih družbenih okolij, enakovredno izmenjujeta v vlogah govorca in poslušalca. Oskar s predlogom teme (šolanje, prihodnost) spodbudi pogovor, a Edo se ne postavi v položaj udeleženca, ki pogovor le spremlja in se odziva. Nasprotno, na Oskarjevo vprašanje se odzove s protivprašanjem ('Kaj ti ni jasno?') in z izpostavitvijo družbene hierarhije, ki mu kot prebivalcu Zaplate vnaprej določa življenjske možnosti. Z nizanjem stigmatizirajočih oznak *tasmrdeči* in *taumazani* ter metaforičnih poimenovanj *ščurki*, *podgane*, *golazen*, *mrčes* povzema družbeni diskurz o prebivalcih Zaplate. Z metaforičnimi poimenovanji izigrava maksimo kakovosti, njihova dobesedna neresničnost Oskarja namreč usmerja k sklepanju o negativnem vrednotenju te skupnosti. Ker je Edo njen član, preverja, ali Oskar družbeno stigmatizacijo prenaša v njun odnos. Za Oskarja Edov odziv ni bil niti zaželen niti pričakovan. Posredno izražen očitek prepozna in se tudi sam na vprašanje odzove s protivprašanjem, ki očitek vrača. Da Eda ceni in mu priznava sposobnosti, izrazi s pohvalo ('se mi niti ne zdiš zabit'). Pohvalo ubesedi z zanikanjem negativne lastnosti, torej z izigravanjem maksime načina, zato mora Edo v interpretacijo vložiti več truda in s sklepanjem prepoznati, da ga Oskar pozitivno vrednoti. Bližina in naklonjenost sta utrjeni s skupnim sociolektom, s pohvalo kot

strategijo pozitivne vpljudnosti, kar prispeva k utrjevanju Edove celostne podobe. Njegov odziv ('O, kakšna čast!') izigrava maksimo kakovosti (ironija in pretiravanje), s čimer pohvalo samo navidezno zavrne, saj sledi maksimi skromnosti.

Prehod iz igrive, humorne komunikacije v resno ter s tem tudi vrnitev k prvotni temi Oskar nakaže z diskurznim označevalcem *no*. Raba pogojnika umakne omejitve družbenega reda in odpre prostor za sanje. A Edo ponovno oblikuje nepričakovano in nezaželeno repliko, saj se na Oskarjevo vprašanje odzove s protivprašanjem ter mu tako prepusti mesto govorca. Lahko bi rekli, da ponovno preverja Oskarjevo iskrenost, odprtost in zaupanje, ali pa si še vedno ne upa sanjati. Oskar sprejme Edov poziv, tj. deluje sodelovalno in izkazuje Edu naklonjenost, tudi s tem, da ga brez očitkov ponovno pozove k besedi, torej mu neposredno ('Zdaj pa ti povej') omogoči prevzem replike.

Edov odgovor 'Pojma nimam' bi spet lahko interpretirali kot izmikanje (izigravanje maksime kakovosti) ali celo kot izstop iz sodelovanja, a pripovedovalčev komentar bralcu kot zunajbesedilnemu udeležencu kaže upoštevanje te maksime, torej le izraz neizoblikovane predstave o prihodnosti. Skladno s tem se odzove Oskar, ki Eda z repliko 'Sprosti se /.../ more noben vzeti' ne le spodbuja k nadaljnjemu govoru, ampak mu tudi z nagovorom *stari* kot strategijo pozitivne vpljudnosti priznava pravico, da si prihodnost predstavlja. Upanje se zato tu kaže kot realna možnost ob prijateljevi podpori. Edo s humornim izigravanjem maksime kakovosti igrivo komentira Oskarjevo vztrajno spodbujanje. Oskar to sprejme in s samohvalo 'Sem dober' nadaljuje vzpostavljeno naravnost pogovora. Čeprav tretjeosebni pripovedovalec Oskarjeve besede pospremi z besedami 'se je važil', tudi te ne učinkujejo kot samovšečna samohvala, ampak prispevajo interpretaciji te interakcije kot sproščene. Edo brez dodatne Oskarjeve spodbude podpora sprejme in previdno začne z ubesedovanjem svojih skritih želja. Izrazi *могоče*, *nekaj*, *kaj vem*, *kaj še* izražajo nedodelanost predstave in njeno nastajanje med interakcijo. Oskar Edov prispevek pozitivno ovrednoti s pohvalo 'Špica, stari!' in z vprašanjem 'Od kod ti to?' spodbudi nadaljnji govor. V osnovni sosledni par pobuda – sprejetje pobude se vrinejo nepričakovane replike: protivprašanje, vsebinsko nerazvit odgovor, dodatna spodbuda, postopno oblikovanje želje. Oskar tako kljub Edovi ponotranjeni zavesti o položaju prebivalcev Zaplate ubesedeno sprejme in mu omogoči razvijanje predstave o sebi in prihodnosti. Humor zmanjšuje nelagodje ob osebnem razkrivanju ter utrjuje vrstniško bližino, ne da bi ogrožal celostno podobo ali udeležensko vlogo sogovorcev.

Pogovor v izbranem odlomku prikazuje verjetno možnost samouresničitve ob prijateljevi spodbudi, s tem pa tudi upanje kot eno od prvin distopičnega romana.

4.2 Analiza drugega odlomka: skrb, šepet in delno sodelovanje

Odlomek je del poglavja z naslovom *Šepet v noč*. Pogovor med Jaro in Oskarjem poteka v isti noči, ko je Jara po prepiru pobegnila od doma in se znašla »v neznanim predelu mesta« (Moškrič 2023: 11). Prestrašena in pod vtisi neznanega kraja se vrača domov. Oskar jo že dalj časa zaskrbljeno išče.

»Pa kje si ti!« je olajšano vzdihnil. »Malo sem šla naokrog. Pa ti?« se mu je prisiljeno nasmehnila. »Saj vidiš, šel sem malo naokrog,« se je tudi on poskušal pošaliti, vendar ni mogel prikriti zaskrbljenosti. »To ni hec!« »Kot zmešan sem letal naokrog. Dobro veš, da ni varno.« »Vem, oprosti,« je zašepetala. »Si pozabila? Zmenjeni smo bili, da bom spal pri vas. Jaz pridem, tebe pa ni in potem izvem, da si odbežljala. Pojma nimaš, kako ju skrbi,« je tudi on šepetal. »Mogoče sem res malo pretiravala,« je skesano zamrmrala. »A misliš, da samo malo?« jo je pogledal in se ji olajšano nasmehnil. Tudi ona se je. »Zakaj si jo popihala? Se ti meša?« jo je napadel. »Še sama ne vem. Bila sem jezna in besna, na vse in cel svet. Še posebej na ta cirkus danes. Ena sama sluz. Nisem šla na prižiganje.« Ni omenila ledenih rož, ničesar. »Ti si bil tam?« »Moral sem iti. Foter ni odnehal. Če se ne namalam, je rekel, da ne bom več hodil k vam.« »Beda!« je zamrmrala Jara. »Šit!« se je strinjal Oskar. »Midva sva pa res en super par, jaz osmojenka, ti pa palček s štrlečimi ušesi,« je čez čas rekla. »Špicparkeljc, če smo natančni. Pojma nimajo, še tega ne vedo, da je on iz ene čisto druge pravljice, ko me kar naprej sprašujejo, kje imam ostalih šest palčkov in, saj veš, prismojeno Sneguljčico,« ji je pomežiknil. (Moškrič 2023: 14–15)

Oskarjevo prvo govorno dejanje 'Pa kje si ti!' ni pravo vprašanje, kar tretjeosebni pripovedovalec nakaže s končnim klicajem in z dejstvom, da Jara stoji pred Oskarjem. Gre za večfunkcijsko govorno dejanje. Oskar z njim izraža olajšanje, očitek in/ali zahtevo po pojasnilu. Pričakovane in zaželene odzivne replike naj bi vsebovale opravičilo, pojasnilo, priznanje oz. strinjanje z očitanim. Jara s pojasnilom kot odzivom in z izigravanjem maksime kakovosti, kar naj bi učinkovalo obrambno, skuša zmanjšati težo svojega ravnanja in pozornost takoj preusmeri na Oskarja. Da gre za poskus zmanjšanja napetosti, izražanja nelagodja in preusmeritve naravnosti komunikacije v manj resno, potrjuje spremni stavek 'se mu je prisilno nasmehnila'. Za Oskarja je njen odziv sprejemljiv, saj se še sam pošali prav tako z neresnim izigravanjem maksime kakovosti. Vendar še v isti repliki ponovno izpostavi Jarino neodgovorno in nesprejemljivo ravnanje. Kot prvi s čustveno zaznamovanimi izrazi (zmešan, sem letal) odkrito ubesedi svojo skrb in Jari izrecno očita neodgovornost. Jara z izrekom 'Vem, oprosti' Oskarjevo skrb sprejme kot legitimen razlog za očitek in prizna neprimernost svojega ravnanja. Pri tem *oprosti* ni razumljen kot neposredno

opravičevanje, temveč kot pozivno govorno dejanje, saj z velelnikom naslovnika poziva, naj ji ravnanje opraviči. Kljub temu s tem govornim dejanjem zmanjšuje nasprotovanje in prispeva k ohranitvi njunega odnosa. Zanimivo je, da znotraj besedilna udeleženca preideta v šepet. Oskar se odzove pričakovano, a ne zaželeno, torej njenega opravičila ne sprejme v celoti, ampak kljub šepetu očitane stopnjuje s sklicevanjem na občutke Jarinih skrbnikov. S tem Jaro spodbuja k razmisleku, torej se postavi v vlogo dominantnega udeleženca, ki ima znanje, moč in pravico presojudati ravnanja drugih. Jara temu njegovemu položaju ne nasprotuje, tj. odzove se po pričakovanjih in zaželeno, a z izigravanjem maksime kakovosti ('Mogoče sem res malo pretiravala') kaže na le delno sprejemanje očitka. Oskar to zazna in izrecno, a v smehu nasprotuje njeni samooceni, s čimer ji igrivo očita izigravanje maksime kakovosti, zato se v tem trenutku nestrinjanje še ne razvije v spor, ampak sproščeno, humorno komunikacijo, kar ne ogrozi njune medsebojne povezanosti, temveč jo na deklarativni ravni utrdi. A Oskar s poizvedovanjem oz. z napadom – kot to ubesedi tretjeosebni pripovedovalec – ne odneha. Uporabi celo ustaljeno kolokacijo ('Se ti meša?'), katere učinek je ogrožanje sogovorčeve celostne podobe, vendar pragmatična funkcija ubesedenega ni poniževanje ali nadzor, temveč dodatni izraz Oskarjeve zaskrbljenosti. Jara ta posredno izraženi očitek vzame resneje in v pojasnilu pove več, a ne vsega in pozornost s sebe preusmeri na Oskarja, s čimer situacijo umiri. Oskar na podlagi informacij, ki jih ima, Jarino repliko sprejme kot zadostno, resnično in relevantno za nadaljevanje pogovora, zunaj besedilni naslovnik pa zaradi pripovedovalčevega komentarja ve, da Jara krši maksimo količine. Oskar brez zadržkov sprejme vlogo govornika in odgovori na Jarino vprašanje. S tem si je Jara zagotovila mesto usmerjevalca pogovora. V tej vlogi najprej izrazi sočutje, nato pa s humorno ironično samokritiko³ ('super par') iz resnega pogovora preide na sproščene.

Odlomek prikazuje, da se v pogovoru med vrstnikoma, ki sta si res blizu, sprejemljivost fleksibilno oz. dinamično prilagaja trenutno ubesedenemu.

4.3 Analiza tretjega odlomka: molk, žalitev in trepet

Odlomek je del poglavja z naslovom *Oskarjeve pralnice*. V pogovoru sodelujejo Oskar, njegov oče in brat Gaber. Prevzemanje replik je odvisno od družinske hierarhije.

³ Teoretično ozadje o humorju povzeto po Krajnc Ivič in Mihailović 2026.

»Skraini čas,« ga je sprejel renčec glas. Ne gane ga, tega je vaje. Presliši in se hoče potuhniti v svojo sobo. Tokrat se ne izide. »Dovolj imam tega,« renče nadaljuje. »Česa?« »Zdaj se boš pa še delal neumnega!« je zvišal ton. »Oprosti.« Vedel je, da ga ne čaka nič dobrega. »Preveč se lajšaš naokrog. To se bo nehalo. Nimaš kaj viseti ves čas pri Zoranu, pa tudi s prekleto tovarno bo počasi konec. Moral bi jo zapreti, že zdavnaj, gadjje gnezdo, tako kot celo Meglico. Rdeče vrtnice, jim bom že dal vrtnice!« je rohnal. »Nastopam,« si je drznil tiho pripomniti. »Na tistem sranju! Slišal sem, da ima glavno vlogo tista mala pankrtska črnuhinja!« »Tvoja nečakinja je.« »Niti slučajno! Če bi bilo po moje ...« je glas vedno bolj naraščal. »Pust mulca!« se je od nekod prikazal Gaber. »Zdaj ga boš pa še branil? Od kdaj pa to?« »Kdo ga brani! Po nepotrebnem se dereš nanj, saj bo tako ali tako kmalu vsega konec,« je mirno rekel Gaber. Oskarja je streslo in zmrazilo hkrati. Torej niso bile samo grožnje. »Saj!« je prhnil stari. Oskar je molčal in čakal in se tresel. (Moškrič 2023: 175)

Oskarja ob prihodu domov pozdravi 'renčec glas', ki mu očita pozen prihod. Oskar v pogovor ne vstopi, torej ne sodeluje. Oče mu še vedno z renčecim glasom posredno nekaj očita in deloma napoveduje grožnjo. Interpretacija 'Dovolj imam tega' je zaradi eksoforične rabe deiktika *tega* odvisna od Oskarjeve zmožnosti v spomin priklicati oz. ugotoviti, na kaj se ta deiktik dejansko nanaša. Oskarjevo vprašanje ('česa') pomeni le, da se v trenutku govora ni mogel spomniti, o čem oče govori. Zato je lahko z njegovega vidika SN upoštevano in upravičeno pričakuje pojasnilo zanj nejasnega očitka. Oče predpostavlja, da Oskar ve, na kaj se deiktik nanaša, zato njegov odziv interpretira kot sprenevedanje in izmikanje, torej ga ne sprejme. Oskarjev 'Oprosti' deluje kot poskus umiritve konflikta in kot vljudnostna strategija zmanjševanja nasprotovanja. V manj konfliktnem družinskem okolju bi tak izrek deloval pomirjevalno; deloma tudi tukaj, saj oče konkretizira, česa ima dovolj. Tako postane jasno, da je Oskarjev prihod razumljen kot zamuda, morda tudi kot vir očetove skrbi, očitek pa se razširi na Oskarjevo druženje z Zoranom in na obiskovanje Tkalnice. Oče torej pojasni predmet očitka, vendar hkrati oblikuje prepoved in negativno ovrednoti ljudi in prostor, ki so za Oskarja pomembni, kar konflikt ponovno vzpostavi. Oskar ne more več molče prenašati očetovih očitkov. Njegov izrek 'Nastopam' ni nasprotovanje očetu kot osebi, temveč kratko pojasnilo v funkciji poskusa preoblikovanja očetovega stališča do tega, kar predstavlja Tkalnica sanj. Pripovedovalčeva zveza 'si je drznil' kaže, da tudi tako minimalno samorazkritje pomeni tveganje. Oskarjevega priznanja oz. odkritosti oče ne sprejme kot relevantnega pojasnila, kot poskusa zblíževanja ali iskanja razumevanja, sočutja, ampak ga interpretira kot nov dokaz Oskarjevega nespoštovanja tega, kar je očetu pomembno. S tem Oskarju ne dovoljuje oblikovanja lastnega pogleda na svet, ampak svojega predstavlja kot ultimativnega in zato edinega sprejemljivega. Oče s svojim žaljivim govorom vzpostavlja in utrjuje hierarhično nadvlado. Oskar tudi v nadaljevanju ne izstopi iz pogovora, ampak se z očetom pogaja o pomenu, značaju

in vlogi oseb, ki jih oče blati. Izpostavi, kar ve, da očeta moti, ta pa njegovega videnja ne more sprejeti, saj ne sodi v njegov sistem vrednot. Preobrat predstavlja Gabrov neposredni ukaz očetu, naj neha. To Gabrovo ravnanje očeta preseneti in zanj pričakuje pojasnilo, a Gaber zanika pomen svojega ravnanja, to je izigrava maksimo kakovosti, saj posredovanje predstavi na način, da je za očeta sprejemljivo, torej ohranja očetovo celostno podobo in s tem zmanjšuje očetovo agresivnost, hkrati pa Oskarju razkrije del informacij, ki jih oče samovšečno potrdi. Oskarjev telesni odziv ('streslo in zmrazilo') pokaže, da je iz ubesedenega s sklepanjem izpeljal globlji smisel.

4.4 Analiza četrtega odlomka: Svetilnik

Četrti odlomek je del poglavja *Ponovno začetek decembra ali Tkalnica sanj drugič*. Gre za pogovor med Vranom in Edom v Svetilniku.

Luč v Svetilniku je gorela. Vran se je vrnil. Edo je postal še boljše volje. Pogrešal ga je. »Fant, šok ura je že, kaj se pa greš? Preveč izzivaš in se igraš, enkrat jo boš fasal. So taki, ki komaj čakajo, da se nad kom znesejo,« ga je ošteval. »Saj vem,« mu je Edo pritrdil. »Nisem prepričan,« je Vran zmajeval z glavo in Edu se je zdelo, da ga zaskrbljeno gleda. »Samo to sem hotel povedati, da sem bil v Tkalnici in mislim, da bom še šel.« »Sveda boš šel, ker te drugače tudi tukaj nočem več videti,« mu je napol v šali, napol zares rekel Vran. »Kakšna zarota, ali kaj?« je Edo jezikal. »Fant! Nikar se ne norčuj. Tam je v redu zate, dobri ljudje so in na varnem si.« (Moškrič 2023: 64)

Vranov nagovor ('Fant') lahko izraža bližino ali pa kot diskurzni usmerjevalec daje večjo težo opozorilu o omejitvi gibanja in očitku, posredno izraženem kot vprašanje. To vprašanje je nanašanjško nejasno, kar odpravita Vranova naslednja izreka. V prvem je očitek jasnejši (Edo se nepremišljeno izpostavlja tveganju), drugi pa nosi napoved verjetnih posledic. Zaznamovana zveza 'enkrat jo boš fasal' v pomenu 'biti tepen' (SSKJ) je opozorilo s pozivno funkcijo, a ne deluje kot grožnja. Vran s temi besedami ne želi povedati, da bo Eda kaznoval, ampak ga le opozarja na možnost nasilja drugih. Edo opozorilo sprejme. Vran izrazi dvom, da se Edovo zatrevanje vedenje kaže tudi v njegovem ravnanju, pripovedovalčev podatek o zaskrbljenem pogledu pa potrjuje njegovo skrb. Zaporedje replik opozorilo – pritrditev – dvom v potrditev ne vodi v konflikt, ampak razkrije razliko med Etem, kar Edo zatruje, in Vranovo presojo njegovega ravnanja. Edo se na Vranov dvom ne odzove, s čimer mu ne nasprotuje in tudi ne spodbuja konfliktnosti. S tem, da Vrana seznanja s svojim nedavnim obiskom Tkalnice in napovedjo, da bo tja še šel, mu sporoči, da je upošteval njegov nasvet, hkrati pa mu implicitno da vedeti, da bo upošteval tudi

njegovo sedanje opozorilo. To kaže, da je Vran zanj pomembna odrasla oseba in pomemben sogovorec. Vran je tega pravzaprav vesel, a to izrazi z grožnjo, za katero pa pričakuje, da bo Edo v njej prepoznal humorno izigravanje maksime kakovosti. Bralca kot zunajbesedilnega udeleženca k tej interpretaciji usmeri pripovedovalčev komentar v spremnem stavku ('napol v šali, napol zares'). Vran z grožnjo hkrati izrazi odobravanje Edovega obiska Tkalnice in spodbudo k nadaljnjim obiskom. Edo izigravanje maksime in preneseni pomen prepozna ter tudi sam nadaljuje v šaljivem tonu, saj upa, da bo od Vrana morda izvedel kaj več. Vran pa to igrivost in sproščenost prekine ter ostro zavrne, s tem Edove ponujene smeri pogovora ne sprejme.

Vran in Edo sta si naklonjena, čeprav je njuno razmerje zaradi starostne razlike asimetrično, kar Vran uporablja v Edovo dobro oz. za zaščito. Edo je omogočeno svobodno, nesankcionirano odzivanje, izražanje nestrinjanja in zbadanje.

4.5 Analiza petega odlomka: sankcioniranje ugovora in odvzem možnosti odzivanja

Peti odlomek je del poglavja z naslovom *Generalika*. Edo po predstavi zapusti Tkalnico sanj in se odpravi proti Svetilniku. Prehod iz prostora ustvarjalnosti in vrstniške povezanosti v temno, zasneženo mesto je tudi prehod v prostor neposrednega nasilja.

In potem ga je zagledal ... Letel je v njegovo smer. Še malo, pa ga bo odkril. O, fak! Še tega je bilo treba! Hitro v zavetje, ni ga še zaznal. Tekel je proti smetnjaku. Tja noter se bo butnil in zakopal v svinjarijo! Takrat pa so se iz snega izluščile tri črne postave. Roke so ga zgrabile kot klešče. »Saj še ni družinskih urk!« je vzkliknil. »Zdaj boš pa še jezikal!« Brca, se otepa, zvija, izvija. »Nimaš šans, ščurek!« se je izpod šlema oglasil popačen glas in ga s pestjo treščil naravnost v obraz. Zalilo ga je nekaj toplega in mu polzelo po obrazu. Kri, gotovo je kri. Rdeča kot tiste vrtnice – in takrat se je spomnil. Mama! Padel je v sneg, skrčil se je v kepo in z vseh strani so začele vanj leteti brce ... Na rami je imela tetovirano rdečo vrtnico ... Zazvonil je telefon. Nekdo jih je klical in to jih je malo ustavilo. »Kam? Ja, v desetih minutah bomo tam.« »Kaj naj z njim?« »Ga dokončamo?« »Kaj pa druga! Saj bo hitr, potem pa v smetnjak z njim, saj je tako ali tako hotel tja,« so se dogovarjali. (Moškrič 2023: 196–197)

Edo se s sklicevanjem na časovno okoliščino opira na pravilo, ki naj bi urejalo dopustno v znotrajbesedilnem svetu. Njegov izrek je situacijsko relevanten in razumljiv, zato pričakuje, da bo sprejet kot ugovor oziroma vsaj kot izhodišče za pogajanje. S tem poskuša vzpostaviti minimalni sodelovalni okvir, v katerem bi mu sklicevanje na pravila omogočilo, da se reši iz nevarnega položaja. Vendar varuhi

ponujene smeri pogovora ne sprejmejo, temveč jo ostro zavrnejo in Edov govor označijo kot 'jezikanje', torej kot 'neumestno, predrzno govorjenje' (SSKJ). Njegov izrek interpretirajo kot neposlušnost. Zaporedje replik ugovor – obtožba neposlušnosti v tej situaciji potrjuje, da sprejemljivost ni odvisna le od razumljivosti in relevantnosti izreka, temveč tudi od družbenega položaja udeleženca komunikacijskega stika. Verbalni zavrnitvi sledi fizično nasilje, na katero se Edo odzove s telesnim odporom ('Brca, se otepa, zvija, izvija'). Z 'Nimaš šans, ščurek!' se varuhi nad njim znašajo tudi verbalno. Disfemizem *ščurek* Eda označuje kot manjvredno bitje, ki ga je mogoče poteptati ali odstraniti. Pričakovani učinek teh besed oz. sestavni del komunikacijske namere varuhov je ogroziti Edovo celostno podobo, ga ponižati in razčlovečiti ter mu vzeti upanje, zato tu VN ne more biti upoštevano.

Varuhi med seboj komunicirajo drugače: drug drugemu priznavajo pravico spraševati, odgovarjati, predlagati in odločati. Njihovo medsebojno sodelovanje še izraziteje potrjuje Edovo izključitev iz komunikacijskega stika kot legitimnega sogovorca.

Pomenljiv je glagol *dokončati*. Morebitni umor je poimenovan kot dokončanje že začetega opravlila, s čimer je Edo obravnavan kot predmet naloge. Predlog, kaj naj naredijo z njegovim telesom oziroma truplom, razčlovečenje poveže z logiko odstranjevanja odpadkov. Varuhi kot predstavniki vladajoče institucije Edu tako še enkrat odvzamejo pravico biti človek.

5 Sklepne ugotovitve

Sprejemljivost kot zunajbesedilna značilnost funkcionalnosti označuje naslovnikov odnos do tega, kar je ubesedil sogovorec. Ni lastnost ubesedenega samega, ampak je odvisna od naslovnikove interpretacije, ki jo usmerjajo vedenje in cilji, komunikacijski položaj ter medosebno in družbeno razmerje med soudeleženci konkretne interakcije. Sprejetje oziroma nesprejetje se kaže v odzivni repliki ter v nadaljevanju, preusmeritvi ali prekinitvi komunikacije. V analiziranih pogovorih je pri tem odločilno, ali naslovnik sogovorčevo ubesedeno sprejme kot relevantno govorno dejanje, tudi kadar se z njim vsebinsko ne strinja v celoti. Vsebinsko nestrinjanje zato samo po sebi še ne pomeni, da je ubesedeno za naslovnika nesprejemljivo.

V pogovorih med vrstniki nepričakovani ali nezaželeni drugi deli soslednih parov ne pomenijo nujno, da je ubesedeno za naslovnika nesprejemljivo. Ta lahko sogovorčevemu izreku nasprotuje, ga le delno sprejme ali predlagano smer pogovora preusmeri, vendar interakcijo nadaljuje. Recimo, Oskar Edovega odgovora 'Pojma nimam' ne zavrne, temveč vrstnika spodbudi k ubesedenju predstave o prihodnosti. Tudi delno sprejemanje očitka, preusmerjanje teme in humorno izigravanje maksim v pogovoru med Jaro in Oskarjem ne povzročijo prekinitve. Humor v pogovorih med vrstniki zmanjšuje nelagodje, blaži nestrinjanje ter prispeva k ohranjanju pogovora in medosebnega odnosa.

Naslovnikovo sprejemanje ubesedenega v asimetričnih razmerjih med skrbniki oziroma starši in varovanci oziroma otroki ni odvisno le od hierarhičnega položaja udeležencev. Primerjava Oskarjevega očeta in Vrana kaže, da je naslovnikovo vrednotenje ubesedenega povezano tudi z načinom uporabe komunikacijske moči. Oskarjev oče zaradi prepričanja v pravilnost lastnega vrednostnega okvira sistema zavrača sinova pojasnila in nestrinjanje. Oskarjevo ubesedeno zato ne doseže pričakovanega učinka, očetovo nesprejemanje pa vodi v stopnjevanje konflikta in nazadnje v Oskarjev molk. Vran nasprotno svojo večjo vednost uporablja zaščitniško in Edu omogoča nesankcionirano odzivanje. Edovega šaljivega odziva ne sankcionira, vendar ponujeno igrivo smer pogovora nato prekine, da bi poudaril resnost svojega opozorila. Humor tako ni omejen le na vrstniške pogovore, ampak se pojavi tudi v asimetričnem razmerju, v katerem komunikacijsko močnejši udeleženec sogovorčevega šaljivega odziva ne sankcionira.

Povezanost med sprejemljivostjo in družbenim položajem je najizrazitejša v Edovem srečanju z varuhi. Njegov ugovor je razumljiv in situacijsko relevanten, vendar ga varuhi zaradi razmerja moči in svojih ciljev prekategoriizirajo v 'jezikanje'. S tem njegovega ugovora ne sprejmejo kot relevantnega in mu onemogočijo nadaljnje verbalno odzivanje. Njihov odziv pokaže, da sprejemljivost ni odvisna le od značilnosti izreka, temveč tudi od tega, kdo ga izreče in v kakšnem družbenem položaju.

V analiziranih odlomkih se različne stopnje sprejemanja in nesprejemanja kažejo kot delno sprejetje, nasprotovanje, preusmeritev predlagane smeri pogovora, prekategoriiziranje govornega dejanja ali onemogočenje nadaljnjega odzivanja. Sosledni pari ter (ne)upoštevanje sodelovalnega in vljudnostnega načela omogočajo natančnejši opis teh razlik, vendar ne delujejo kot trije nujno sočasni kazalniki

nesprejemljivosti. Odločilno je, ali naslovnikov odziv sogovorniku kljub nestrinjanju omogoča nadaljnje sodelovanje ali pa njegovo repliko zavrne kot nelegitimno in omeji njegovo udeležensko vlogo. Analizirani dialogi podobo distopičnega družbenega reda soustvarjajo tako, da razkrivajo, kako medosebna razmerja, družbeni položaj in institucionalna moč usmerjajo sprejemanje, zavračanje in sankcioniranje ubesedenega. Distopični red se kaže tudi v neenakih možnostih, da bo posameznikova replika sprejeta kot relevantna. Nasprotno pa Tkalnica sanj predstavlja prostor, ki omogoča komunikacijo, v kateri odzivi drugih spodbujajo ubesedenje želja in zamišljanje drugačne prihodnosti, s čimer roman ohranja upanje kot eno od značilnosti mladinskega distopičnega romana.

Zahvala

Avtorica je prispevek pripravila v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Viri in literatura

- Robert-Alain de BEAUGRANDE in Wolfgang Ulrich DRESSLER, 1992: *Uvod v besediloslavlje*. Ljubljana: Park.
- Milena Mileva BLAŽIČ, 2010: Utopije v sodobni slovenski mladinski književnosti (1980–2010). *Obdobja* 29. 27–32. Dostop 24. 6. 2026 na https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/29-03_Blazic.pdf.
- Urška BOROVNICA, 2016: *Distopija v mladinskem romanu* Iskanje modre ter trilogiji Igre lakote. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Dostop 24. 6. 2026 na <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=104988>.
- Penelope BROWN in Stephen C. LEVINSON, 1987: *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teun A. van DIJK, 1977: Acceptability in Context. V: GREENBAUM, Sidney (ur.). *Acceptability in Language*. The Hague: Mouton, 1977. 39–62. Dostop 20. 5. 2026 na <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-1977-Acceptability-in-context.pdf>.
- Stephanie DROR, 2014: *The Ecology of Dystopia: An Ecocritical Analysis of Young Adult Dystopian Texts*. Magistrsko delo. Vancouver: The University of British Columbia. Dostop 24. 6. 2026 na <https://open.library.ubc.ca/media/stream/pdf/24/1.0167313/1>.
- Christina GANSEL in Frank JÜRGENS, 2007: *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- H. Paul GRICE, 1989: *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Dragica HARAMIJA, 2022: Sodobni slovanski mladinski romani v slovenskih prevodih. *Jezik in slovstvo* 67/3. 99–111. Dostop 24. 6. 2026 na <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-N75Z4C8A>.
- Andreas H. JUCKER, 2015: Pragmatics of Fiction: Literary Uses of *uh* and *um*. *Journal of Pragmatics* 86. 63–67. Dostop 30. 6. 2026 na <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2015.05.012>.
- Mira KRAJNC IVIČ, 2009: *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Zora 63. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

- Mira KRAJNC IVIČ, 2013: Implikativno komuniciranje in oblikovanje soslednih parov. *Jezikoslovni župiski* 19/1. 187–210.
- Mira KRAJNC IVIČ, 2015: Kohezivno-konektorska sredstva v besedilih, nastalih v predvolilnih obdobjih. *Slavistična revija* 63/3. 269–283.
- Mira KRAJNC IVIČ in Larisa MIHAILOVIČ, 2026: Humorna ironija v spontanem govoru: od izigravanja pričakovanj do neresnosti. *Slavia Centralis* 19/1. 101–131.
- Geoffrey LEECH, 1991: *Principles of Pragmatics*. 11th impression. London, New York: Longman.
- Stephen C. LEVINSON, 1994: *Pragmatik*. Ins Deutsche übersetzt von Ursula Fries. 2., unveränderte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Marjana MOSKRIČ, 2023: *Sneg*. Ljubljana: KUD Sodobnost International.
- Harvey SACKS, Emanuel A. SCHEGLOFF in Gail JEFFERSON, 1974: A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50/4. 696–735. Dostop 15. 4. 2026 na https://www.researchgate.net/publication/215439057_A_Simple_Systematic_for_the_Organisation_of_Turn_Taking_in_Conversation.
- Deborah SCHIFFRIN, 1995: *Approaches to Discourse*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- SLOVAR slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Fran. Dostop 11. 7. 2026 na <https://fran.si>.
- Jürgen SPITZMÜLLER in Ingo H. WARNKE, 2011: *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Anna-Brita STENSTRÖM, 1996: *An Introduction to Spoken Interaction*. 2nd impression. London, New York: Longman.
- Michael STUBBS, 1983: *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Piotr R. SULIKOWSKI, 2015: Textualitätskriterien eines literarischen Textes und die Intertextualität. V: LIPCZUK, Ryszard, NERLICKI, Krzysztof in LISIECKA-CZOP, Magdalena (ur.). *Sprache und Meer/und mehr: Linguistische Studien und Anwendungsfelder*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2015. 323–342. Dostop 15. 4. 2026 na https://www.researchgate.net/publication/319755960_Textualitätskriterien_eines_literarischen_Textes_und_die_Intertextualität_Textuality_criteria_in_a_literary_text_and_the_intertextuality.

O avtorici

Mira Krajnc Ivič je izredna profesorica za slovenski jezik na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskovalno se ukvarja predvsem z besediloslovjem, jezikovno pragmatiko, stilistiko in analizo diskurza. Pozornost namenja jezikovnokomunikacijskim interakcijam, govorjenemu diskurzu, komunikacijskim načelom, besedilnim vrstam, humorju ter pragmatičnim in slogovnim značilnostim literarnih besedil. Sodeluje pri raziskovanju in oblikovanju korpusov govorjene slovenščine ter pri razvoju metod za jezikovno in pragmatično analizo različnih vrst besedil. Je članica programske skupine *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*.